

Julita EL-JAI
IEiB WFCh UKSW

Dobrostan zwierząt w naukach humanistycznych i przyrodniczych

Wstęp

Tematyka dobrostanu zwierząt wpisuje się w problematykę kilku dyscyplin naukowych: przyrodniczych (zoohigieny, etologii) i humanistycznych (bioetyki, szczególnie etyki ekologicznej czy też etyki żywnościowej). Zwierzęta są wykorzystywane przez człowieka w wielu celach, których znaczenie na przestrzeni wieków zmieniało się: od wykorzystywania do pracy, dostarczenia żywności (mięso, mleko, jajka) i odzieży (wełna, skóry), aż po cele naukowe i towarzyszenie człowiekowi. W rolnictwie powstają coraz to nowe systemy produkcji w celu zwiększenia produktywności i tym samym opłacalności. W wieku XX czynniki ekonomiczne zmieniły strukturę rolnictwa – do dużych gospodarstw stosujących metody intensywnej produkcji zwierzęcej i roślinnej. Pociągnęło to za sobą oddzielenie wsi od miasta i powstanie bardziej krytycznego podejścia do warunków utrzymania zwierząt. Z tego powodu kwestia dobrostanu zwierząt jest podejmowana ze strony opinii publicznej, naukowców i samych organizacji zrzeszających producentów żywności w Unii Europejskiej.¹

Zwierzęta są istotami zdolnymi do odczuwania bólu, co jest udowodnione naukowo, a wynika z analogii układu nerwowego kręgowców i wspólnego pnia filogenetycznego. Zdolność do odczuwania bólu jest uwzględniona w wielu aktach dotyczących zwierząt. Człowiek jako podmiot moralny ma pewne obowiązki wobec przedmiotów relacji moralnej, jakimi są zwierzęta. Obowiązek ten sprowadza się w swojej wersji minimalistycznej do nie traktowania zwierząt jako rzeczy (*Ustawa o ochronie zwierząt z 1997 r.*), co związane jest z powstrzymaniem się od czynienia umyślnego bólu zwierzętom. Wydaje się jednak, że w ostatnich latach nastąpiło pewne przeformułowanie tego nakazu moralnego i prawnego, zmierzające do rozwinięcia obowiązków człowieka wobec zwierząt. Nowe podejście wymaga świadomości potrzeb behawioralnych zwierzęcia, odpowiednich

¹ Por. R. EWBank, *Animal welfare*, w: R. EWBank, F. KIM-MADSLIEN, C.B. HART (red.), *Management and Welfare of Farm Animals*, UFAW Farm Handbook 1999, s. 6.

systemów i warunków utrzymania zwierząt, odpowiedzialnego zarządzania gospodarstwem, rozważnego obchodzenia się ze zwierzętami, transportu i humanitarnego uboju.

1. Dobrostan zwierząt w naukach humanistycznych

Bioetyka, w szczególności etyka ekologiczna i żywnościowa określa relacje między człowiekiem, zwierzęciem i środowiskiem. Stanowiska etyczne zależą od podstaw nie tylko filozoficznych, ale też religijnych i kulturowych.

W Polsce stanowiska możemy podzielić na antropocentryczne, zoocentryczne i biocentryczne. Wśród stanowiska antropocentrycznego wyróżniamy wersję laicką (świecką) i chrześcijańską. Wersja chrześcijańska jest stanowiskiem umiarkowanym, gdzie zwraca się uwagę na wartość zwierząt i postuluje rolę człowieka jako opiekuna wszystkich stworzeń. W wersji laickiej mamy często przykłady podejścia skrajnego, które nie przyznaje zwierzętom żadnej wartości i nie nakłada na człowieka obowiązku opiekowania się nimi. W wersji zoocentrycznej postuluje się przyznanie zwierzętom, bądź statusu podmiotów moralnych, które posiadają wartość wewnętrzną i wtedy przyznania im praw, bądź uznania ich za istoty czujące, co jest wystarczającym kryterium do nałożenia na człowieka obowiązku niekrzywdzenia w szerokim sensie (zaprzestanie eksperymentów na zwierzętach, przejście na wegetarianizm). W wersji biocentrycznej zwraca się uwagę nie tylko na zwierzęta, ale też cały ekosystem i postuluje się ochronę zwierząt jako równoprawnych członków środowiska. W tym stanowisku najczęściej inaczej traktuje się zwierzęta dzikie, a inaczej zwierzęta należące do antroposfery (jest to obszar działań człowieka, do którego należą zwierzęta laboratoryjne, gospodarskie, towarzyszące).

Przy omawianiu problematyki dobrostanu zwierząt, ważne staje się wprowadzenie w zagadnienie praw zwierząt, które często jest błędnie utożsamiane z ideą dobrostanu. Istnieje różnica między zwolennikami przyznania zwierzętom praw oraz tych, którzy postulują wysoki dobrostan. Celem organizacji działających na rzecz dobrostanu zwierząt nie jest przyznanie im praw.² Natomiast organizacje działające na rzecz przyznania zwierzętom praw nie tylko chcą zapewnić zwierzętom dobrostan, ale też często te żądania łączą się z zaprzestaniem jakiegokolwiek wykorzystywania zwierząt³. Dlatego wyróżnić możemy dwie etyczne strategie (patrz Tabela 1) dotyczące utrzymania wysokich standardów dobrostanu zwierząt.⁴ Nie można powiedzieć, że Złoty Standard jest podejściem złym czy

² Por. W. S. DAMRON, *Introduction to Animal Science. Global, Biological, Social, and Industry Perspectives*, Pearson Education 2003, s. 744.

³ Por. R. EW BANK, *dz. cyt.*, s. 6.

⁴ Por. D.J. MELLOR, K.J. STAFFORD, *Integrating practical, regulatory and ethical strategies for enhancing farm animal welfare*, „Australian Veterinary Journal” 79(2001)11, s. 766-767.

nieodpowiednim – jest to podejście idealistyczne, które ma nikłą szansę zaistnienia w obecnych czasach. Natomiast Podejście tzw. Postępujące (*Incremental*) ma większą wartość praktyczną.

Tabela 1. Strategie etyczne w odniesieniu do dobrostanu zwierząt (Mellor, 2001)

Złoty standard	Sukcesywny (postępujący) standard
Zwolennicy praw zwierząt	Naukowcy i zwolennicy dobrostanu zwierząt
Podejście idealistyczne	Podejście realistyczne
Nie odnosi się do problemów materialnych i praktycznego zastosowania	Zwraca uwagę na sytuację finansową i praktykę
Wyklucza się tych, co nie osiągają standardu	Progresywne podejście do dobrostanu zwierząt, krok po kroku
Mały postęp w osiągnięciu dobrostanu zwierząt	Duży postęp w osiągnięciu dobrostanu zwierząt

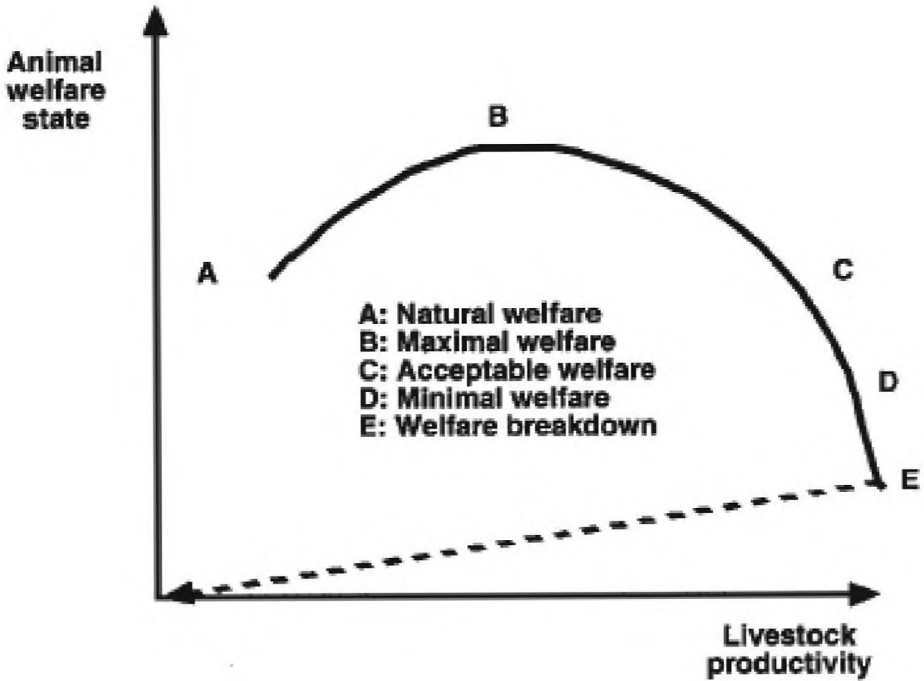
Reasumując, rozważanie kwestii zwierząt gospodarskich powinno cechować z jednej strony współczucie, a z drugiej realizm, co sprowadzałoby się do następujących zasad:

1. niemożliwe jest całkowite wyeliminowanie bólu u człowieka i zwierząt, dlatego, tam gdzie to możliwe, należy go eliminować (zasada utylitarystyczna),
2. zwierzęta powinny znajdować się w środowisku, w którym potrafią radzić sobie ze stresem,
3. kluczowe jest zrozumienie przyczyn cierpienia zwierząt i metod zapobiegania,
4. w każdej sytuacji należy określić, czy obowiązki wobec zwierząt są przeciwstawne obowiązkom wobec samych siebie i społeczeństwa.⁵

Uproszczona relacja między dobrostanem zwierząt a produktywnością w gospodarstwie przedstawiona jest na Rysunku 1.⁶ Jest ona typowa dla każdego procesu produkcyjnego zwierząt gospodarskich (wydajność mleczna na poszczególną krowę, liczba jaj od kury, tempo wzrostu zwierzęcia). Ukazuje wewnętrzny konflikt w produkcji zwierząt gospodarskich między rolnikiem, a zwierzęciem. Odpowiadając na pytanie: do jakiego stopnia możemy wykorzystywać zwierzęta, zakłada się tu cel podwójny: maksymalizację zysków przy zachowaniu dobrej jakości życia zwierzęcia (Orientacja C).

⁵ Por. J. WEBSTER, *Animal Welfare. A Cool Eye Towards Eden*, Blackwell Science 1994, s. 251.

⁶ J. McINERNEY, *Assessing the benefits of farm animal welfare*, w: S.P. Carruthers (red.), *Farm animals: it pays to be a humane*, Reading 1991, s. 15-31.

Rys. 1. Relacja między dobrostanem zwierząt a jego produktywnością (McInerney, 1994)

Na podstawie Rys. 1 można odtworzyć cztery orientacje występujące w podejściu człowieka do zwierząt gospodarskich (Tabela 2).

Tabela 2. Zależności zwierzę gospodarskie – gospodarstwo (McInerney, 1994)

Orientacja A	Orientacja B	Orientacja C	Orientacja D
Podejście zoocentryczne	Podejście zoocentryczne	Podejście antropocentryczne	Podejście antropocentryczne
Ło, co zwierzę wybrałoby samo	Najlepsze możliwe warunki dzięki udomowieniu	Interesy zwierząt w służbie człowieka	Ominięcie interesów zwierząt
Zwierzę jest wolne, by zachowywać instynktownie	Kontrola niektórych czynników (żywność, zdrowie, interakcje)	Decydowanie o życiu i śmierci zwierząt	Bardzo niski dobrostan zwierząt
Podejście zgodne z nurtem etyki poszanowania życia na Ziemi, nie ma odniesień do obecnej produkcji zwierzęcej	Błąd antropomorfizacji, w którym przyjmujemy co jest najlepsze dla zwierzęca, nierealne w ocenie ekonomicznej	Dobrostan zwierząt na poziomie akceptowalnym, z uwzględnieniem analizy ekonomicznej	Dobrostan poniżej normy, eksploatacja zwierząt nieakceptowalna w społeczeństwie europejskim i prawie

2. Dobrostan zwierząt w naukach przyrodniczych

Zagadnienie dobrostanu zwierząt jest na tyle kompleksowe, że wymyka się jednej definicji. Wśród tych najbardziej popularnych warto przywołać 3 z nich:

- stan zdrowia psychiczno-fizycznego, kiedy zwierzę jest w harmonii ze środowiskiem (Hughes, 1976),
- stan, w którym zwierzę radzi sobie ze środowiskiem (Broom, 1986),
- stan postrzegany przez człowieka jako najlepszy dla interesów zwierzęcia, z punktu widzenia dotychczasowej wiedzy (Hill i Sainsbury, 1990).

Definicje te mają szereg implikacji:

- jest to zmienna charakterystyka stanu zwierzęcia, a nie stan stały, niezależny od czynników zewnętrznych,
- oscyluje między bardzo słabym a bardzo dobrym – zawsze określić należy poziom dobrostanu,
- dobrostan jest mierzony za pomocą metod naukowych, niezależnych od przekonań moralnych,
- cierpienie jest jednym z istotnych aspektów niskiego dobrostanu, ale dobrostan może być niski też przy braku bólu czy cierpienia np.: dyskomfort psychiczny.⁷

Dobrostan zwierząt (przebywających w gospodarstwie, na rynku, w rzeźni czy w przewozie) powinien być oceniany przy użyciu Pięciu Wolności (*Five Freedoms*). Pięć Wolności określa pewien stan idealny, do którego powinny zmierzać warunki utrzymania zwierząt. Zostały one umieszczone w Raporcie Brambella w 1965 roku i rozwinięte zostały jako *Farm Animal Welfare Council's Five Freedoms*. Wynika z nich, że zwierzęta mają interesy, a opiekunowie zwierząt mają obowiązki by zapewnić te interesy jak daleko jest to możliwe. *Five Freedoms* to:

1. wolność od głodu i pragnienia – zapewnienie ciągłego dostępu do świeżej wody i dietetycznej karmy,
2. wolność od dyskomfortu – odpowiednie otoczenie (półki) i miejsce na odpoczynek,
3. wolność od bólu, zranienia i chorób – zapewnienie odpowiedniej opieki weterynaryjnej i leczenia,
4. wolność do normalnego zachowania – przestrzeń, wyposażenie i towarzystwo lub nie zwierząt z tego samego gatunku,
5. wolność od stresu i strachu – zapewnienie warunków i opieki uniemożliwiających psychiczne znęcanie się nad zwierzęciem.

Odnosząc te wolności do praktyki rolniczej, można powiedzieć, że ich zapewnienie wyznacza:

⁷ Por. D.M. BROOM, K.G., JOHNSON, *Stress and Animal Welfare*, Chapman&Hall 1993, s. 75.

- odpowiednie zajmowanie się zwierzętami, przy znajomości ich potrzeb fizjologicznych i behawioralnych,
- wyszkolony i świadomy personel zajmujący się zwierzętami – odpowiedni czas przypadający na zwierzę, delikatne obchodzenie się ze zwierzęciem,
- odpowiednie wyposażenie otoczenia zwierzęcia i pomieszczenia, które zaspokaja potrzeby danego zwierzęcia,
- zapewnienie całodobowego serwisu,
- ostrożne obchodzenie się ze zwierzętami, ich łapanie i transport,
- humanitarny ubój,
- wolę konsumentów, by płacić więcej za produkty z takich zwierząt.⁸

W badaniu dobrostanu zwierząt wykorzystuje się wskaźniki:

1. behawioralne (zachowania normalne, anormalne, reprodukcyjne, matka-młode czy zależne od wieku),
2. fizyczne i anatomiczne (przecięcia, rany, zniekształcenia, nieprawidłowości),
3. fizjologiczne (tętno, oddech, morfologia, aktywność kory nadnerczy i innych hormonów),
4. immunologiczne (choroby),
5. produkcyjne (tempo wzrostu, wydajność, tempo zużycia paszy),
6. przystosowawcze⁹.

Dzięki tym parametrom łatwiej jest określić wskaźniki niskiego dobrostanu:

- skrócona długość życia,
- skrócona zdolność do wzrostu czy hodowli,
- uszkodzenia ciała,
- zwiększona zachorowalność,
- immunosupresja,
- problemy fizjologiczno-behawioralne w radzeniu sobie ze środowiskiem,
- patologia zachowań,
- samookaleczenie.¹⁰

Jednak w pełnym określeniu dobrostanu zwierząt musimy znać też intensywność każdego parametru, czas jego trwania oraz indywidualne potrzeby zwierzęcia związane z rasą, wiekiem, płcią, zdrowiem czy stanem fizjologicznym.

⁸ Por. R. EW BANK, *dz. cyt.*, s. 5-12.

⁹ Por. tamże, s. 8-9.

¹⁰ D.M. BROOM, *Animal Welfare: its Scientific Measurement and Current Relevance to Animal Husbandry in Europe*, w: C. PHILIPS, D. PIGGINS (red.), *Farm Animals and the Environment*, CAB International 1992, s. 252.

Zakończenie

W Unii Europejskiej następuje stopniowy wzrost zainteresowania dobrostanem zwierząt. Obywatele w krajach wysoko rozwiniętych, wyrażają potrzebę zakupu zdrowej, bezpiecznej żywności o wysokich standardach dla zwierząt i zgodnej z zasadami zrównoważonego rozwoju. Polityka UE idzie zakłada wprowadzanie norm prawnych i administracyjnych odnośnie dobrostanu zwierząt, jak też etykietowania. Może to się jednak odbić negatywnie na handlu międzynarodowym i gospodarce krajowej. Gospodarstwa rodzime mogą nie sprostać konkurencyjności na rynkach światowych, a rynek krajowy może zostać zalany produktami z krajów nie spełniających wymagań odnośnie tychże standardów. Dlatego uwaga państwa i UE powinna być skierowana na każdą z zainteresowanych grup – producentów, dystrybutorów, pośredników, eksporterów i konsumentów, jako że każda z nich ma wpływ na dobrostan zwierząt przez swoje działania. Podnosi się przy tym kwestie etyczne, sprowadzające się do zasad zaufania publicznego, przejrzystości i uczciwości producentów i pośredników, a także wrażliwości ekologicznej samych konsumentów.

Międzynarodowe komitety złożone z ludzi nauk ścisłych i humanistycznych, jak też organizacji pro-zwierzęcych, powinni ustalić minimum dla standardów utrzymania, przewozu i uboju zwierząt oraz ujednoczyć to w krajach UE i umożliwić odpowiednie metody weryfikacji i monitoringu. Strategia ma opierać się na kilku filarach:

- działaniach politycznych – dopłaty, określone standardy, badania, przejrzyste etykietowanie, zaufanie społeczne, spójna polityka, negocjacje z WTO
- producentach – promowanie działań, wzrost przepływu informacji, przejrzystość w łańcuchu produkcyjnym, metody etykietowania
- dostawcach – kooperacja, przejrzystość
- komunikacji – edukacja, fundacje, kampanie, przejrzystość, informacja w mediach
- konsumentach – świadomy, dojrzały wybór.

UE powinna działać w kierunku powiększenia standardów dobrostanu zwierząt gospodarskich. Wydaje się, że powinno to następować na drodze raczej dobrowolnej, przy określeniu pewnego minimum. Jeżeli UE odniesie sukces we wdrożeniu tych samych zasad w krajach członkowskich, edukacji społecznej odnośnie hodowli zwierząt, zasad przejrzystego etykietowania i monitoringu, wtedy możliwe będzie przeniesienie tych doświadczeń na arenę międzynarodową.¹¹ Obecnie wyzwanie polega na wprowadzeniu dobrostanu zwierząt, przy minimalnym wzroście cen dla konsumenta.

¹¹ J.J. McGLONE, *Farm animal welfare in the context of other society issues: toward sustainable systems*, „Livestock Production Science” 72 (2001), s. 78.

Jednak, co jest najważniejsze, wdrożenie standardów odnośnie dobrostanu zwierząt jest skorelowane z warunkami życia człowieka, jego sytuacją społeczno-ekonomiczną, a także poziomem rozwoju cywilizacyjnego kraju. Działania powinny być oddolne i opierać się na zmianie myślenia młodych ludzi. Choć owocuje zmianami w prawie i polityce.¹² Dodatkowo należy zwrócić uwagę na edukację ludzi na wsi, gdyż to tam człowiek rzeczywiście styka się ze zwierzęciem i ma największy wpływ na jego dobrostan.

LITERATURA

- BROOM D.M., *Animal Welfare: its Scientific Measurement and Current Relevance to Animal Husbandry in Europe*, w: C. Philips, D. Piggins (red.), *Farm Animals and the Environment*, CAB International 1992, s. 245-253.
- BROOM D.M., JOHNSON K.G., *Stress and Animal Welfare*, London 1993.
- DAMRON W.S., *Introduction to Animal Science. Global, Biological, Social, and industry Perspectives*, Pearson Education 2003.
- EWBANK R., *Animal welfare*, w: R. EWBANK, F. KIM-MADSLIEN, C.B. Hart (red.), *Management and Welfare of Farm Animals*, UFAW Farm Handbook 1999, s. 1-15.
- MCGLONE J.J., *Farm animal welfare in the context of other society issues: toward sustainable systems*, „Livestock Production Science” 72 (2001), s. 75-81.
- MCINERNEY J., *Assessing the benefits of farm animal welfare*, w: S.P. Carruthers (red.), *Farm animals: it pays to be a humane*, Reading 1991, s. 15-31.
- MELLOR D.J., STAFFORD K.J., *Integrating practical, regulatory and ethical strategies for enhancing farm animal welfare*, „Australian Veterinary Journal” 79(2001)11, s. 762-768.
- WEBSTER J., *Animal Welfare. A Cool Eye Towards Eden*, Blackwell Science 1994.

SUMMARY

In this article I will focus on animal welfare as an example of interdisciplinary (philosophy – food ethics and natural science) issue. Decisions about animal welfare have a scientific, political and ethical meaning. We can notice the increasing animal welfare standards in EU. Consumers in developed countries are concerned about the welfare of animals and demand the appropriate, healthy and safe food, which protects the environment. EU protocol obliging member states to pay full regard to animal welfare in forming relevant policy and legislation.

¹² Por. R. EWBANK, *dz. cyt.*, s. 13.